

1. רמב"ם הל' תשובה פ"ג הלכה ד

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

2. רמב"ן ויקרא (כג, כד)

ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת, למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש החודש נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך כי בס ידין עמים, בראש השנה ישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו. נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים. ועל דרך האמת, תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו, שנאמר (תהלים פט טז) אשרי העם יודעי תרועה, וכענין שכתוב (ירמיה ד יט) תרועת מלחמה, כי השם איש מלחמה. אם כן, "יום תרועה יהיה לכם", שיהיה היום לתרועה לנו, וכן "זכרון תרועה מקרא קדש", שיהיה הזכרון בתרועה, ולפיכך הוא מקרא קודש. ולא הוצרך להזכיר שופר, כי השופר רמז "ביום" והתרועה בו, והנה הוא יום דין ברחמים לא תרועת מלחמה. ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה, שכבר קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה. ולמה יזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים, אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר, והתרועה כשמה, ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניו ולאחריה. ולפיכך אמר "ביודעי תרועה", כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה. והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה, אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו, וביום הכפורים במדת הרחמים, והוא מאמרם (ר"ה לב ב) מלך יושב על כסא דין וכו', ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין

3. דרשה לראש השנה לרמב"ן

וכן סיפא בעי תנא כפוף כדי שיכופו לבם בתשובה, ונקט של זכרים דהן כפופים והוא הדין לכל הכפופים, וכל זה למצוה,

4. דרשה לראש השנה לרמב"ן

אבל פירוש זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם, אמר הכתוב שיהיה לנו היום הזה שבתון ויהיה לנו זכרון תרועה שנריע בו ונזכר לפני השם, כענין שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו'. והנה לא נתפרש בתורה התרועה הזאת במה תהיה אם בשופר אם בחצוצרות, וכן לא פירש טעם המצוה הזאת למה התרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קודש כמו שהזכרתי למעלה, אבל מפני שקראו הכתוב יום זכרון ומפני שהוא בחדשו של יום הכיפורים בראש השנה, ירמוז שבו יהיה דין לפני הקדוש ברוך הוא כי בס ידין עמים, בראש השנה יזכור יצוריו וישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו ויכפר על השבים, כי הזכרון יאמרו אותו הכתובים על הדין בנשפטים, כמו כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה, חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה, יען הזכרכם בכף תתפשו, והוא מזכיר עון להתפש, כולם על שעת הדין, וכן זכרה לי אלהים לטובה ואל תמח חסדי.

5. דרשה לראש השנה לרמב"ן

והנה נתנה לנו התורה הענין הזה ברמז, והיה נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים עד משה רבינו, ועדין הוא בידינו קבלה ומפורסם בתלמוד, ומי שזכה להיות מקובל בסתרי התורה יראה הענין יותר מפורש בכתוב ולשון התורה יותר מבואר בו, כי התרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו, וכמו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה, ומה הכתוב הזה מאשר, הרבה יודעין לעשות תרועה בחצוצרות ובשופרות ואוי להם ואוי למזלם, והרבה שאינם יודעין לתקוע כלל ואשריהם ואשרי חלקם, אלא תרועה היא מדת הדין ולכך אמר תרועה יתקעו למסעייהם, ואומר עליה קומה ה' ויפוצו אויביך וגו', וכן תראה כי חומת יריחו נפלה מפני התרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והריעותם, וכתיב ויריעו כל העם תרועה גדולה ותפול החומה, ולפי שהיא היתה תחלה בכבוש הארץ רצה הקדוש ברוך הוא שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדם ולכך היתה חרם, ואונקלוס רמז זה שתרגם ותרועת מלך בו ושכינת מלכהון ביניהון, ולפי שהתרועה מדת הדין אמר אשרי העם יודעי תרועה שמקרבת אליה הדעת כי הידיעה תאמר על הדבקות כמו והאדם ידע וגו', בתולה ואיש לא ידעה, ואמר יום תרועה יהיה לכם כי היום יהיה לנו, ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו, והנה פירש הכתוב כי הוא יום דין ברחמים, והוא שאמר באשרי העם יודעי תרועה כי תפארת עוזמו אתה כי תפארת מדת רחמים ועז מדת הדין, ואלו דברים מסתרי התורה הם ואין ראוי לדבר בהם ברבים וגם לא לכל היחידים.

6. רמב"ן (שמות לג, ז)

ב"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל, ועשה ארבעים יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ והכרית עבודה זרה מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובר"ח אלול אמר לו הקדוש ברוך הוא עלה אלי ההרה, והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ז, והקב"ה

נתעלה באותו שופר, שנאמר (תהלים מזו) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה. עד כאן דברי אגדה זו.

7. רמב"ן דברים (לא, יז - יח)

וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי - איננו וידי גמור כענין והתודו את עונם, אבל הוא הרהור וחרטה, שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם. וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני - פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ז, וכענין שאמר (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם, לא כמסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתיר פני הגאולה, ויעמדו בהבטחת פני רחמיו (ויקרא כו מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידי גמור ותשובה שלימה, כמו שנזכר למעלה (ל ב) ושבת עד ה' אלהיך וגו'.

8. דרשות הר"ן הדרוש העשירי

אלו הדברים כלליים שנכשלים האדם בהן תמיד. אבל הדברים הפרטיים, כל אחד ואחד יודע נגע לבבו, והמצוה עליו לרפאות את שברו כפי מה שידו משגת. ומי שמשלים חק תשובתו הרי זה משובח, ומי שאינו משלים בה, אלא שהתחיל בה ולא גמרה, הרי הקל מחטאתו, שאפילו מי שמשלים אל לבו דעת לשוב בתשובה, מיקל עונשו. ואני למד דבר זה ממה שכתוב בתורה (דברים ל א - ג) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבבך וגו', ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו', ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו', וצריך לדקדק במקראות הללו, כי אמר ראשונה והשבות אל לבבך, ואחר כך אמר ושבת עד ה' אלהיך, ופסוק אחרון גם כן אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ואמר עוד ושב וקבצך מכל העמים, וצריך ביאור מה הם שני זוגות הללו. ונראה לפרשם כך, ראשונה אמר והשבות אל לבבך, כלומר שתהרהר התשובה בלב, אבל לא תשלימנה עדיין שתעשנה בפעל, ואחר תתחזק להשלימה, וזהו שאמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו'. ואחר אמר שעל שני דברים הללו יגמלך ה', על כל אחד ואחד כפי ענינו, על ראשון שהרהרת תשובה בלבך, יאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, כלומר שיתן לרחמים לפני כל שוביך ויניח לך מעצבך, ויהיה ושב, נגזר מלשון (ישעיה ל טו) בשובה ונחת תושעון. אבל לא יוציאך ה' בשביל זה בלבד, לרוחה. שכשם שאתה לא השלמת חק תשובתך, כן הוא לא ישלים עמך לפדות נפשך לגמרי.

9. דרשה לראש השנה לרמב"ן

והא דקאמר אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל וכו' הכי קאמר אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר כדי שאזכור לכם עקידת יצחק אנו עושים איל כאיל דכל דדמי טפי עדיף, וכן אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות וכו' אסמכתא בעלמא לומר כיון שצוה בתקיעת שופר אנו מדקדקים על עצמינו כאילו אמר לנו אמרו לפני וכו', וכיוצא במימרא זו של ר' אבהו במסכת תעניות (ט"ז א') למה יוצאין לבית הקברות וכו' ולמה מתכסין בשקים, כלומר למה נהגו כך ואינו שנוי לא במשנה ולא בברייתא

10. דרשה לראש השנה לרמב"ן

ואית תניי תני כל אחד ואחד נדון בזמנו ומתחתם בזמנו, מתניתין כמן דמר כולהון נדונין בזמנן וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו דתנינן ובחג נדונין על המים, מילתיה דרב אמרה כולהון נידונין בראש השנה וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו'

11. רמב"ן דברים (לג, ה) ד"ה ויהי בישרון מלך

וגם זה על הדרך שפירשתי. ידרשו, שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם, וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב, והמלך הוא הקדוש ברוך הוא, וכן נהגנו לומר בתקיעתא דבי רב

12. ויקרא רבה (מרגליות) פרשת אמור פרשה ל [ז]

ביום הראשון (ויקרא כג, מ), זה יום חמשה עשר ואתה אומר ביום הראשון, ר' מנא דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמ' משל למדינה שחייבת לייפס למלך והלך המלך לגבותה. בתוך י' מילין יצאו גדולי המדינה וקלסוהו, התיר להם שליש מדמוסיא שלהם. בתוך ה' מילין יצאו בינוניי המדינה וקלסוהו, התיר להם עוד שליש. כיון שנכנס למדינה יצאו כל בני המדינה אנשים ונשים וטף וקלסוהו, והתיר להם הכל. אמ' להון מלכא מה דאזל אזל, מן הכא נחל חושבנא. כך בערב ראש השנה גדולי הדור מתענין והקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהן, ומראש השנה ועד יום הכיפורים היחידים מתענין והקב"ה מתיר להן שליש מעונותיהן, וביום הכיפורים כולם מתענין, אנשים ונשים וטף, והקב"ה אומר להם לישראל מה דאזל אזל, מן הכא ולהלא נחל חושבנא

1. יומא דף פ"ה ע"ב

אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין מי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר מקוה ישראל (ה) מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל

2. רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ו ז'

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו. יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים

3. קידושין דף מ"ט ע"ב

[המקדש אשה] על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו

רמב"ם הל' אישות פ"ח ה"ה

[המקדש אשה] על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור הרי זו מקודשת מספק שמא הרהר תשובה בלבו

4. רמב"ם פ"א מה' תשובה ה"א

כל מצות שבתורה וכו' אם עבר אדם על א' מהן וכו' כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות וכו' וידוי זה מצות עשה כיצד מתודין **אומר** אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה וזהו עיקרו של וידוי וכו' עכ"ל.

5. פירוש רש"י "כפרה"

רש"י בראשית לב (כא) אכפרה פניו - אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח יח) וכפר בריתכם את מות, (שם מז יא) לא תוכלו כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כולן לשון קנוח והעברה הן.
רש"י ישעיהו כח יח) וכופר בריתכם את מות - ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח סילוק דבר וכן (בראשית לב) אכפרה פניו
רש"י ישעיהו מז (יא) כפרה - לקנחה ולהעבירה וזהו כל ל' כפרה הוא ל' קינוח וסילוק:

רש"י שמות (לב, ל) אכפרה בעד חטאתכם - אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא:

רש"י איוב (א, י) שכת בעדו - הגנת בעדו כמחיצה זו כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) מחיצתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא טז) קנח העון כנגדך ובפניך להיות הכפרה מגן בעדך וכן ה' מגן בעדי (תהלים ג):

רש"י דברים (לב, מג) וכפר - לשון רצוי ופיוס, כמו (בראשית לב, כא) אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: